

УДК 330.022 (477)

ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ В АСПЕКТІ ВПЛИВУ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ

Циналєвська І.А.

У статті розглянута проблема ефективності застосування податкових пільг на процес залучення іноземних інвестицій в економіку України. Розглянуті новітні тенденції процесу іноземного інвестування в національному та регіональному розрізах. Надано критичну оцінку ефективності застосування податкових пільг, наданих в рамках Податкового Кодексу України для низки галузей національної економіки.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми удосконалення механізмів залучення інвестицій в економіку України та її регіонів обумовлена широкими перспективними можливостями щодо реалізації внутрішнього потенціалу території у напрямку реалізації виробничої функції національної економіки. Необхідність залучення прямих іноземних інвестицій в економіку регіонів, особливо в період трансформацій, обумовлюється браком капіталу всередині країни, що є необхідним для розвитку економіки. Надходження інвестиційних капіталів слугують основою розбудови інфраструктури території, розвитку виробництва, а надходження іноземних технологій привнесених іноземними інвесторами підвищують конкурентоспроможність вітчизняних товарів на закордонних ринках. Разом із тим, відсутність контролю та обмежень з боку держави щодо спрямувань іноземних капіталовкладень може призвести до таких негативних процесів в господарському комплексі держави (та окремих регіонів), як вивіз сировинних ресурсів, перенесення в країну розміщення інвестицій застарілих та екологічно нечистих технологій, вивезення прибутку іноземних інвесторів (через репатріацію прибутку) замість реінвестування капіталу в модернізацію виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи вивчення впливу застосування інструменту надання податкових пільг на процеси залучення інвестиційного капіталу були закладені такими іноземними дослідниками-фінансистами, як: Дж.Бейлі, Дж.Бьюконен, Дж.Кейнс, А.Лаффер, П.Самуельсон, У. Шарп. В Україні ж низка питань, пов'язаних із залученням іноземних інвестицій висвітлена в науковому доробку Л.М. Борщ, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губського[2], О.В. Гаврилюка[5], П.І. Гайдуцького[6], С.К. Реверчука [5], В.Г. Федоренка[2], В. Гейця,

Аналізу інституційних основ залучення іноземних інвестицій та пошуку інструментів забезпечення притоку інвестицій саме на регіональному рівні були присвячені дослідження, І.В. Бураковського, З.В. Герасимчук, І.Ф. Коломієця, Н.О. Кухарської, В.І. Ляшенка, Ю.В.

Макогона. Разом із тим, високо оцінюючи результати наукових пошуків дослідників даної проблематики, варто зазначити, що існуючі механізми та важелі залучення іноземних інвестицій до економіки України (та її регіонів) потребує подальшого наукового висвітлення з позицій впливу новітніх інституційних умов та пільг, наданих в рамках Податковим кодексом України.

Метою даної статті є дослідження новітніх тенденцій процесу залучення іноземних інвестицій та аналіз ефективності запроваджених в рамках Податкового кодексу України пільг на активність процесу інвестування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз процесу залучення іноземних інвестицій в економіку регіонів України нерозривно пов'язаних із аналізом тенденцій залучення прямих зарубіжних інвестицій в економіку країни в цілому, оскільки регіони України не є окремими учасниками міжнародних економічних відносин або суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. З огляду на вищезазначене, в процесі дослідження передумов та структурних змін в процесі розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України перед дослідниками різних аспектів залучення іноземних інвестицій постає актуальне завдання - дослідження основних тенденцій процесу іноземного інвестування, включаючи динаміку, зміни у їх структурі, географії надходжень та регіональному спрямуванні.

Аналіз динаміки залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за період з початку 2000 р. до кінця 2012р. вказує на те, що найінтенсивніші темпи залучення ПІІ в економіку України спостерігалися до початку 2006р., коли був зафіксований рекордний показник для України – 7843 млн. дол. США за 2005 рік, що в абсолютному значенні склало 186,7% від показника попереднього року. Загалом, в період активізації притоку іноземних інвестицій, який спостерігався з 1999 по 2006 рр. приток ПІІ збільшився з 6 разів, а в порівнянні із показниками станом на початок 2013р., обсяг залучення ПІІ зріс в 19 разів. Разом із тим, після пікового значення обсягу залучення іноземних інвестицій (станом на початок 2006р.) спостерігається поступове сповільнення темпів приросту ПІІ з 127,9% за 2006р. до 108,2% - за показниками 2012р. Графічно динаміка та темпи зростання показників залучення прямих іноземних інвестицій в Україну наведені на Рисунку 1.

Слід зазначити, що відносні та абсолютні показники залучення іноземних інвестицій не завжди відображають наявність та характер структурних змін в господарському комплексі регіону, адже високі показники залучення ПІІ можуть досягатися від надходжень за приватизацією об'єктів державного майна, що носить разовий характер. Наприклад, рекордні темпи залучення прямих іноземних інвестицій в 2005р. були досягненні за рахунок надходження коштів від повторної приватизації МК «Криворіжсталь», проте значного поштовху процесу залучення іноземних інвестицій в цілому по країні не зазнав, адже покращення інвестиційного клімату не відбулось.

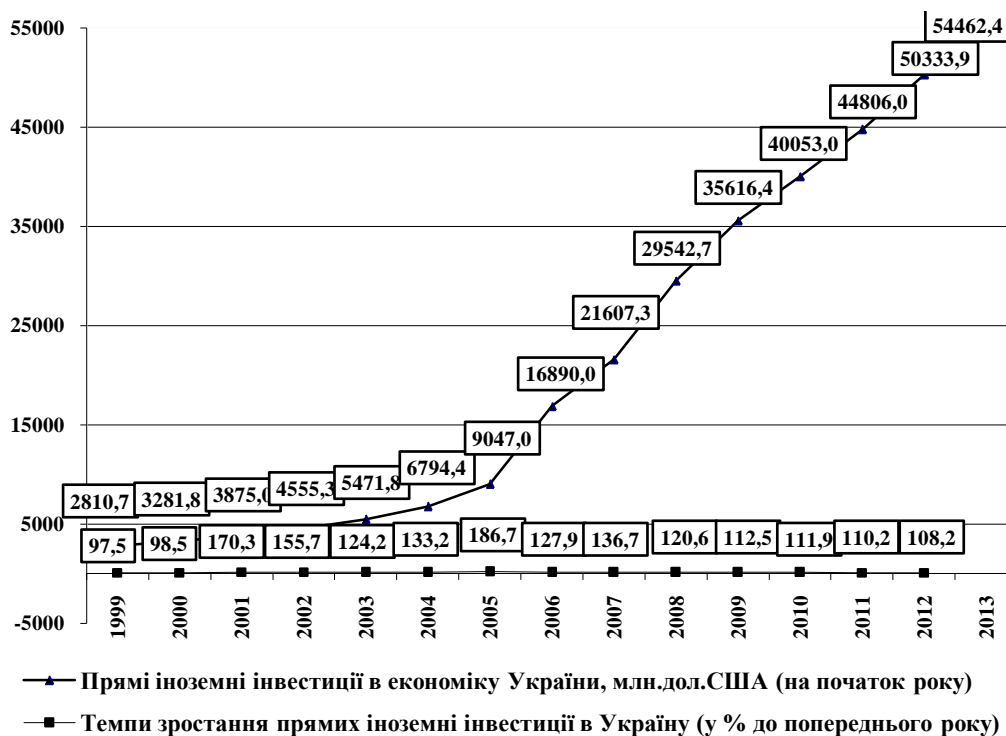

Рис. 1. Динаміка та темпи зростання показників залучення прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в Україну за 1999-2013рр.

Аналіз порівняння географічної структури надходження ПІІ за показниками станом на початок 2001 та 2013рр. свідчить про те, що географія надходжень інвестицій в порівнянні із показниками початку 2001р. набула помірної диверсифіції - з 110 країн світу до 130 на початок 2013р. Разом із тим, суттєво змінилися напрямки надходжень інвестицій в порівнянні показників на початок 2001 та 2013рр., і, якщо на початку 01.01.2001р. основним інвестором в економіку України були компанії із США (16,45%), Кіпру (9,64%), Нідерландів (9,36%), Російської Федерації (8,13%), Великобританії (7,71%) і Німеччини (6,23%), Британських Віргінських островів (4,6%) та Швеції (4,4%), то станом на 01.01.2013р., основними донорами прямих іноземних інвестицій в Україну стали країни компанії з Кіпру (31,7%), в значно меншій мірі – інвестори з Німеччини (11,60%), Нідерландів (9,50%), Російської Федерації (7,00%), Австрії (6,20%), Великобританії (4,7%), Британських Віргінських островів (3,5%).

Показовою є також зміни географії надходжень з урахуванням галузевої структури спрямувань ПІІ, зокрема якщо інвестиції в харчову промисловість станом на кінець 2000р. складала в сукупній структурі надходжень ПІІ в Україну (20,1%) та відіграла суттєву роль в структурі надходжень з Нідерландів (75,3% від загального обсягу ПІІ країни в Україну), Німеччини (28,6%), Великобританії (22,0%), США (17,0%) та Кіпру (14,1%), то за показниками на кінець 2012р. інвестиції в

підприємства даної галузі склали лише 5,6% від усіх надходжень ПІІ в Україну та склали суттєву частку надходжень з Нідерландів (12,7%), Великобританії (3,8%), Кіпру (3,2%), а у структурі надходжень Німеччини та США дана галузь промисловості склали приблизно 1%.

Крім харчової промисловості, до найбільш інвестиційно привабливих галузей промисловості в 2000р. належали внутрішня торгівля (18,8%), в меншій мірі - машинобудування і металообробка (9,0%), фінанси, кредит та страхування (6,4%) та паливна промисловість (5,9%). Відтак, інвестиції у внутрішню торгівлю в 2000р. склали суттєву частину надходжень з Кіпру (40,1%), США (28,2%) Великобританії (16,0%), Німеччини (15,3%) та Нідерландів (9,5%), а в 2012р. частка ПІІ в підприємства даної галузі в структурі низки країн скоротилася (до 8,62% в структурі надходжень з Кіпру, до 5,8% - з Німеччини), та зросла в структурі надходжень з Великобританії (до 22,7%) та Нідерландів (16,4%). Крім того, надходження ПІІ в підприємства машинобудування і металообробки, що відзначалися в 2000р. в структурі інвестицій спрямованих з Великобританії(15,0%), Німеччини (6,6%) та США (4,9%) суттєво скоротилися як в абсолютних, так і в відносних показниках до 2,1% в загальній структурі надходжень в економіку України, що в географічному розрізі визначило скорочення часток надходжень з Великобританії (до 2,3%), Німеччини (до 1,7%) та США (менше 1%). Скорочення частки паливної промисловості в структурі надходжень ПІІ 2000 та 2012рр. з 5,9% до 2,8%, перш за все, відбулося на показниках структури з Російської Федерації з 49,0% до менше 1%.

З огляду на стрімке зростання частки інвестицій у фінансовий сектор з 6,4% до 29,6% в загальній структурі надходжень ПІІ за показниками станом на кінець 2000 та 2012 рр., слід зазначити, що вітчизняний фінансовий сектор набув неабиякої популярності в зазначений період через зростання кількості операцій щодо злиття та поглинання вітчизняних банківських та страхових установ, особливо активізація у даному секторі була помітна з 2003 по 2008рр., коли кількість банків з іноземним капіталом збільшилася в 3,2 рази. Переважання частки надходжень до банківського сектору в структурі надходжень Австрії (73,1% від загальних надходжень ПІІ країни в Україну) пояснюється поглинанням Reiffaisen Bank вітчизняного банку Aval, купівлею Volksbank львівського «Електрон Банк», купівлею UniCredit Group банку «Укрсоцбанк», а фінансовою групою Erste Group - київського банку «Престиж», а також аналогічними злиттям та поглинанням українських страхових компаній австрійськими страховими установами, зокрема: Wiener Stadtische, Grazer Wechselseitige (Gra We), Vienna Insurance Group, ECCO Versicherungsmakler і UNIQA. В структурі надходжень ПІІ з Російської Федерації частка в 66,2% від загальних надходжень ПІІ з країни для фінансового сектору пояснюється аналогічними операціями російських ВТБ (Внешторгбанк), Сбербанк, Альфа-Банк, холдингу «Русский стандарт», Росгосстрах, РЕСО-Гарантия та інших фінансових установ у вітчизняних банківському та страховому секторах. Аналогічна

ситуація склалася у відношенні надходжень ПІІ з Франції, де, через купівлю вітчизняних фінансових установ французькими банками BNP Paribas та Credit Agricole, на частку фінансового сектору припадає 69,8% від загального обсягу ПІІ. Подібні висновки можна зробити також щодо переважання частки інвестицій у фінансову діяльність Швеції, частка яких у структурі інвестицій склала 76,6% через купівлю шведським банком SEB українського ТАС-Коммерцбанку.

Разом із тим, у світлі новітніх тенденцій фінансового сектору, що простежуються починаючи з 2011р. до теперішнього часу, слід зазначити, що під впливом глобальної фінансової кризи, що в реаліях української економіки позначилось на стані погашень за кредитами та обсязі кредитуванні відбулося падіння попиту на українські фінансові активи. Слід зазначити, що інтенсифікація інвестицій у фінансовий сектор економіки, що спостерігалось впродовж 2003-2008рр. слугувала причиною зростання надходження імпорتنих товарів, оскільки споживчі кредити, що надавалися для населення спрямовувалися переважно на купівлю іноземних товарів, що призвело, в кінцевому випадку до погіршення зовнішньоторговельного сальдо та спричинило падіння курсу національної валюти через підвищений попит на іноземну валюту, що витрачалася на купівлю імпорتنих товарів. Відтак, перенесення європейських моделей ведення банківської діяльності, основою якої є споживче кредитування населення, без відповідних корегувань щодо умов українського ринку призвело до погіршення кредитних портфелів іноземних банків, коли, в умовах девальвації курсу національної валюти, спостерігався процес неповернення позик за валютними кредитами.

Зосереджуючи увагу на аналізі структури надходжень прямих іноземних інвестицій в регіональному розрізі слід відмітити, що характерною особливістю процесу залучення іноземних інвестицій в регіони України є не наявність на території регіону привабливого інвестиційного клімату, а, скоріше, визначаються тими наявними природними та виробничими та адміністративними ресурсами та інфраструктурою, що слугують передумовами для визначення положенням регіону у системі територіального розподілу праці. Відтак, виключна інвестиційна привабливість м.Києва визначається не стільки інвестиційно привабливим кліматом регіону, скільки концентрацією адміністративного ресурсу, що визначає спрямування фінансових потоків з регіонів та в регіони. Оскільки низка питань, пов'язаних із інвестиційною діяльністю (зокрема, питання надання державних гарантій за інвестиціями, співфінансування інвестиційних проектів, надання державної компенсації за процентами інвестиційних кредитів тощо) вирішуються на рівні міністерств України, то для столиці створюються виключні передумови для реєстрації іноземних інвестицій.

Аналізуючи структуру ПІІ в регіональному розрізі свідчить про те, що, відповідно до актуальних статистичних даних, найбільшою концентрацією прямих іноземних інвестицій визначається економіка м.Київ, що зосереджує 48,8% (станом на 31.12.2012р.) від загального

обсягу іноземного інвестиційного капіталу, при чому слід зазначити, що другий показник за кількістю надходження ПІІ, що до регіону, що належить Дніпропетровській області (15,3%), пояснюється, не стільки привабливістю інвестиційного клімату регіону, скільки найбільшою за роки незалежності України сумою інвестицій, що надійшла в 2005 році від повторної приватизації металургійного комбінату «Криворіжсталь».

Аналіз динаміки залучення іноземних інвестицій у співставленні часток регіонів України в структурі розподілу прямих іноземних інвестицій за показниками станом на кінець 2000 та 2012 років, що показано на Рисунку 2, свідчить про тенденцію до зростання частки столиці в структурі надходжень ПІІ, з 36,1% в 2000р. до 48,8% в 2012р. Крім того, в аналізованій період, зростання часток надходжень ПІІ відбулося для Дніпропетровської (з 4,8% до 15,3%), Луганської (з 0,8% до 1,5%), Харківської (з 2,6% до 4%), Івано-Франківської (з 1% до 1,2%) областей на фоні зниження часток більшості регіонів України, зокрема: Автономної Республіки Крим (з 3,8% до 2,7%), Вінницької (з 0,6% до 0,5%), Волинської (з 1,3% до 0,7%), Донецької (з 7,9% до 5,5%), Закарпатської (2,4% до 0,7%), Запорізької (з 5,7% до 2,1%), Київської (з 8,8% до 3,5%), Кіровоградської (з 0,5% до 0,2%), Львівської (з 3,9% до 3%), Миколаївської (з 1,2% до 0,5%), Одеської (з 5,4% до 3%), Полтавської (з 5,5% до 1,7%), Рівненської (з 1,2% до 0,5%), Сумської (з 0,9% до 0,7%), Тернопільської (з 0,6% до 0,1%), Херсонської (з 0,9% до 0,5%), Черкаської (з 2,6% до 1,6%), Чернівецької (з 0,2% до 0,1%), Чернігівської (з 1,3% до 0,2%) областей та м.Севастополя (з 0,4% до

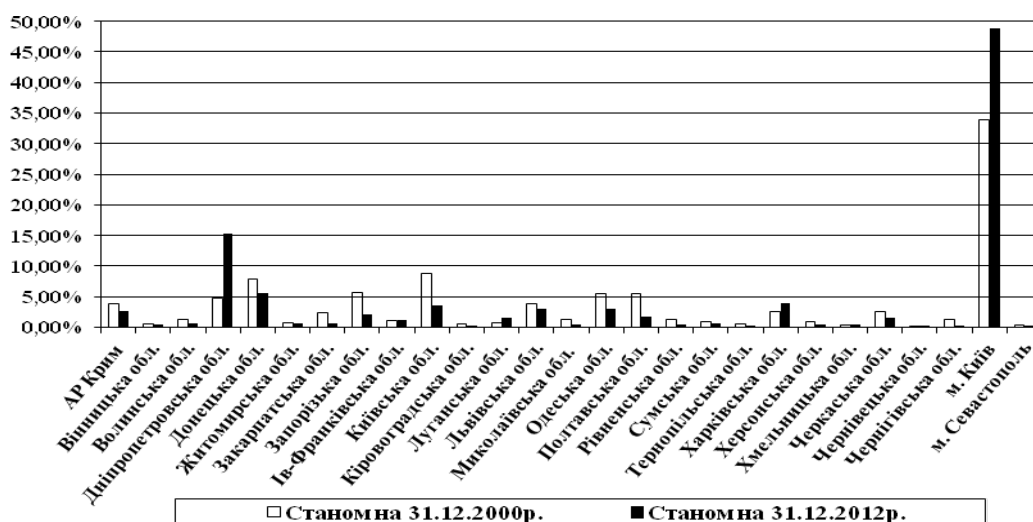

Рис.2. Співставлення часток розподілу прямих іноземних інвестицій за регіонами України за показниками станом на кінець 2000 та 2012 років (0,3%), при чому зростання обсягу надходжень ПІІ в абсолютному виразі в аналізованій період спостерігалось в усіх регіонах України.

Аналіз галузевої структури розподілу надходжень ПІІ за регіонами України свідчить про те, що у сфері інтересів зарубіжних інвесторів переважним чином перебувають регіони, в яких розташовано об'єкти металургійної, хімічної та харчової промисловості, та, в меншій мірі, компаній у сфері будівництва й підприємства транспорту та зв'язку, зокрема: Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Харківська області, й в меншій мірі Київська, Львівська, Одеська та Полтавська області.

Новітніми тенденціями процесу залучення прямих іноземних інвестицій що спостерігалися на протязі 2010-2012рр. слід вважати збільшення інтересу іноземних інвесторів в напрямку інвестування в галузі сільського господарства та харчову промисловість. Найбільш інвестиційно привабливими з точки зору залучення іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс (за показниками 2012р.) стали м.Київ (86,4 млн. дол. США), Київська (127,9 млн. дол. США), Львівська (119,6 млн. дол. США), Івано-Франківська (93,3 млн. дол.США), Дніпропетровська (55,7 млн. дол. США), Харківська (31,0 млн.дол.США), Донецька (27,2 млн. дол. США), та Черкаська (27,0 млн.дол.США) області, а в галузі харчової промисловості - м. Київ (434,3 млн.дол.США) Київська обл. (491,6 млн. дол. США), Івано-Франківська (121,6 млн.дол.США), Одеська (100,5 млн.дол.США), Донецька (86,5 млн.дол.США), Харківська (79,5 млн.дол.США), Львівська (71,8 млн. дол. США), Дніпропетровська (66,1 млн.дол.США) та Вінницька (64,1 млн. дол. США) області.

Грунтовний аналіз надходження прямих іноземних інвестицій за роки незалежності свідчить про те, що ефективність використання залученого до національної економіки капіталу залишається надзвичайно низькою, адже лише в 10% випадків іноземного інвестування ПІІ спрямовуються на створення нових підприємств. Навіть надходження рекордної суми інвестицій від приватизації металургійного комбінату «Криворіжсталь» не принесло очікуваного поштовху соціально-економічного зростання регіону, зважаючи на те, що інвестиційні надходження не забезпечили ані суттєвого зростання кількості робочих місць, ані підвищення рівня оплати праці населення, ані модернізації виробництва для вивільнення виробничого потенціалу комбінату. Разом з тим, зусилля щодо створення сприятливого інвестиційного клімату для підготовки до чемпіонату «Євро-2012», що були прописані в рамках нового Податкового кодексу України (ПКУ) для готельного бізнесу в 2010 року із періодом застосування з 01.08.2012р. по 01.01.2022р. (для готелів категорій «3, 4 та 5 зірок» новозбудованих, реконструйованих, та в яких проведено капітальний ремонт або реставрація) на практиці не виправдали себе, адже, фактичне користування відповідними пільгами зі сплати податку на прибуток стане можливим лише після проведення податкового аудиту співробітниками Державної додаткової служби, що змінює на

практиці характер самої пільги з пільги з оподаткування на надання податкового кредиту.

Крім того, неефективною та сумнівною можна вважати пільгу для виробників біопалива, що надавалася в 2012р., зважаючи на те, що ринок даної продукції є фактично закритим, відповідно до чого, пільга зі сплати податку на прибуток не стимулювала започаткування нових об'єктів виробництва та переробки, а лише зменшила видатки на оподаткування вже існуючих підприємств в умовах олігополістичної конкуренції.

Крім того, серед пільг, що були надані в рамках нового Податкового Кодексу України, є пільги зі сплати податку на прибуток для підприємств легкої промисловості із періодом застосування з 01.01.2011р. до 01.01.2022р. оподаткування прибутку, отриманого від основної діяльності, за виключенням підприємств, що виробляють продукцію на давальницькій сировині. Лояльність умов застосування даної податкової пільги проявляється в можливості користування нею для підприємств, що мають чинні контракти із виробництва на давальницькій сировині, що були підписані до набрання чинності положень ПКУ терміном до 1 січня 2012р., разом із тим, аналіз ефективності застосування даних пільг стане можливим лише із плином часу, коли закінчиться термін дії контрактних зобов'язань, що були підписані до набрання чинності ПКУ, і, відповідним чином, результати діяльності підприємств даної галузі відобразатимуть безпосередню кореляцію зі оптимізацією податкових витрат, що була спричиненою застосуванням пільгового оподаткування.

Висновки.

Відповідно до практики застосування інструменту надання податкових пільг в Україні, слід зазначити, що за сучасних умов залучення іноземних інвестицій до національного народногосподарського комплексу використання даного інструменту для поліпшення інвестиційного клімату суттєвих змін не приносить. В більшості випадків неефективність таких заходів пов'язані із непрозорими та мінливими умовами застосування податкових пільг, що створюють сприятливі умови для застосування корупційних бар'єрів для започаткування та ведення виробничої діяльності для підприємств з іноземними інвестиціями. Разом із тим, пільги в оподаткуванні є необхідними в умовах необхідності підтримки національних виробників в пріоритетних для держави (регіону) галузях промисловості та подолання впливу деструктивних тенденцій розвитку в умовах кризових явищ в економіці.

Література:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у 2012 році. Експрес-випуск. Державної служби статистики України від 14.02.2013р. - № 03.5-27/217. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Борщ Л.М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи [монографія]. – 2-ге вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 318 с.
4. Гаврилюк О.В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / Гаврилюк О.В. // Фінанси України. – №2. – 2008. – с. 68 – 81.
5. Інвестологія: наука про інвестування : навч. посібник / за ред. д-ра екон. наук, проф. С.К. Реверчука. – К. : Атака, 2007. – 264 с.
6. Іноземні інвестиції в Україні [Текст] / П. І. Гайдуцький [та ін.] ; ред. П. І. Гайдуцький. - К. : Редакційно-видавниче відділення УкрІНТЕІ, 2004. - 248 с.
7. Катан Л.І. Фінансові аспекти іноземного інвестування // Экономика и управление. – 2006. – № 2–3. – С. 26-29.
8. Кухарська Н.О., Харічков С.К. Міжнародна економічна діяльність України: Навчальний посібник. – Х.: «Одіссей», 2006. - 456 с.
9. Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В., Мозговий О.М. та ін. Міжнародна інвестиційна діяльність: підручник /за ред. Д.Г.Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 с.
10. Механізм державного регулювання іноземного інвестування: Моногр. / С В.Захарін; Ін-т економіки НАН України. - К., 2003. - 162 с.
11. Федоренко В.Г. Іноземне інвестування економіки України: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2004. –272 с.
12. Циналевська І.А. Інструментальне забезпечення регулювання зовнішньоекономічних зв'язків регіонів. / В.М. Лисюк, І.А. Циналевська // Економічний вісник Донбасу: науковий журнал. – 2012.- № 3 (29). - С. 98-103

Abstract

Tsynalievskia I.A.

The tendencies of the process of foreign investments inducement into economy of Ukraine and its regions in terms of influence of the tax privileges

The article the dedicated to a problem of efficiency of application of tax privileges for attraction of foreign investments into economy of Ukraine. The newest tendencies of a foreign investment process in regard to national and regional economics are considered. A critical evaluation of efficiency of application of the tax privileges, granted within the Tax Code of Ukraine for a number of branches of national economy, is provided.